SİYASAL KURUMSAL SİSTEMLERDE İNGİLİZ ve İSPANYOL SÖMÜRGECİLİK MİRASININ KARŞILAŞTIRILMASI: HİNT ALT KITASI ve LATİN AMERİKA ÜLKELERİ

The COMPARISON BETWEEN the LEGACIES of ENGLISH and SPANISH COLONIALISM in POLITICAL INSTITUTIONAL SYSTEMS: The INDIAN SUB-CONTINENT and LATIN-AMERICAN STATES

Yaşar Pınar ÖZMEN*

Öz

Sanayileşmenin gerektirdiği hammadde, işgücü ve pazar ihtiyacının karşılanması amacıyla XIV. yüzyıldan itibaren Avrupa ülkeleri tarafından sömürgeleştirme faaliyetleri başlamıştır. Bu faaliyetler amaç, yöntem ve çıktılar açısından ortak yönleri fazla olan bir dizi eylemden oluşur ve bu eylemlerin kolonilerin bağımsızlık süreçlerinde ve sonrasında kurulan düzendeki etkilerinde birtakım ortak yönler ve farklılıklar tespit edilebilmektedir. Bunların ortaya konulması, bağımsızlığını kazanan ülkelerin bugünkü sorunları açısından da oldukça aydınlatıcı olmaktadır. Genellikle az gelişmişlik kapsamında değerlendirilen bu ülkelerde kolonyal dönemden miras kalan siyasal/sosyal kurumların kalkınma pratikleri açısından çoğunlukla olumsuz etkilerinin olduğu gözlenmektedir. Asya, Afrika ve Amerika kıtasında, farklı güçler tarafından egemenlik altına alınan ve sömürülen ülkeler tek tek incelendiğinde kurumsal etkilerin farklı yönlerine ilişkin bulgular edinilebilir. Genellikle sömürgeci ülkelerin mevcut siyasal yapıları, kolonilerdeki tutumları ve izledikleri yöntemler açısından bakıldığında sömürülen ülkenin geleceğini biçimlendiren kolonyal izler daha belirgin olmaktadır.

Sömürge geçmişi bulunan tüm ülkeler için siyasal ve ekonomik kurumlardaki kolonyal mirasın etkisini incelemek çok daha geniş ölçekli bir çalışmanın konusu olabilir. Bu çalışmada Avrupa'daki iki farklı kültürün (Latin Amerika'nın ve Hint Alt

* Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Yozgat, Türkiye, E-posta: pinar.ozmen@yobu.edu.tr, pborozmen@gmail.com

kıtasının), birbirinden hem coğrafi olarak çok uzak hem de kültürel olarak son derece farklı bölgelerindeki sömürgecilik faaliyetlerinin izini sürerek, kolonyal mirasın az gelişmişlik üzerindeki etkilerini "ideal tip" olarak tanımlamak amaçlanmaktadır. Bunun için öncelikle ilgili bölgelerin kültürleri, sömürge öncesindeki durumları ve sömürgeleştirme süreçleri karşılaştırılmıştır. Bağımsızlık mücadelelerinde yer alan aktörlerin veya sınıfların faaliyetleri arasındaki farklılıklar ve benzerlikler incelenmiştir. Bağımsızlık sonrasında siyasal kurumsal sistemlerinde sömürge yönetimlerinin nasıl bir etkisi olduğu araştırılmış ve mevcut kalkınma düzeylerinin karşılaştırılması amacıyla ülkelerin sosyoekonomik göstergeleri incelenmiştir. Modernleşme ve bağımlılık teorisyenlerinin görüşleri, kolonyal mirasın etkileri dikkate alınarak bu ülkeler için değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Hint alt kıtasında 1600 yılında Kraliçe I. Elizabeth'in İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nın Hindistan'da ticaret yapmasına izin veren sözleşmeyi imzalaması ile İngiliz hâkimiyeti başlamıştır. Bugünkü Hindistan, Pakistan ve Bangladeş ülkelerinden oluşan bölgedeki İngiliz sömürge yönetimi, XIX. yüzyılın sonlarına doğru milliyetçilik akımı ve dünya savaşları etkisinde gelişen bağımsızlık hareketlerinin başarısı ile 1947 yılında sona ermiştir.

Hint alt kıtasında İngiltere hâkimiyetinden bağımsızlık mücadelesinde İngiliz eğitim kurumlarında yetişen, Batı düşünce biçimini benimseyen ve meslek sahibi bir orta sınıfın sömürge sistemine karşı muhalefeti etkili olmuştur. İngiltere'nin iki dünya savaşı arasında sömürge yönetimleri üzerinde daha baskıcı politikalar uygulaması bağımsızlık hareketlerinin geniş kitleler tarafından sahiplenilmesini sağlamıştır. Bu dönemde Hindu ve Müslüman aydın milliyetçileri çoğunlukla birlikte hareket etmiş fakat arada yaşanan anlaşmazlıklar ve güvensiz ortam nedeniyle 1940'lardan itibaren, Müslümanların yoğunluklu olarak ve birlikte yaşadığı Pakistan (Pencap, Afgan, Keşmir, Sind ve Belucistan) adı verilen bölgede bağımsız bir devlet oluşturma fikri gelişmiştir.

Bengal Eyaleti olarak adlandırılan bölgede yer alan Bangladeş- "Bengal'in Ülkesi" anlamına gelmektedir- nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olması nedeniyle 1971'e kadar Doğu Pakistan adıyla Pakistan'a bağlı kalmıştır. Batı Pakistan ve Doğu Pakistan arasında hem coğrafi uzaklık hem de kültürel farklılık nedeni ile sorunlar oluşmuştur. Doğu Pakistan bölgenin ihmal edildiğini ileri sürmüş ve bu hoşnutsuzluğun farkında olan Hindistan'ın desteği ile kültürel milliyetçilik hareketleri ve isyanlar ortaya çıkmıştır. Bangladeş'in bağımsızlığında Hindistan-Pakistan arasındaki mücadele ve bu mücadeleye uluslararası güçlerin müdahil olması durumu etkili olmuştur. Bu süreçte Çin ve ABD Pakistan'ı buna karşılık Sovyet Rusya Hintlileri desteklemiştir. Hindistan, Doğu Pakistan'ın silahlanmasını sağlamıştır 1971 yılında çıkan bir isyanın Pakistan tarafından bastırılması için yapılan askeri operasyon sonucunda yaklaşık 10 milyon Bangladeşli Hindistan topraklarına sığınmış ve bunu bahane eden Hindistan, Doğu Pakistan'ın yanında

savaşa girmiştir. Daha sonra bu savaş uzun yıllar devam edecek Hindistan ile Pakistan arasında sınır çatışmalarına dönüşmüştür.

Meksika, Orta ve Güney Amerika ülkelerinden oluşan Latin Amerika kıtasının keşfi ve ardından koloni haline getirilmesi ise Hint alt kıtasının sömürgeleştirilmesinden bir yüzyıl önce gerçekleşmiş ve bölgedeki bağımsızlık hareketleri de yine yüzyıl önce tamamlanmıştır. Günümüzdeki Arjantin, Bolivya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, El Salvador, Guatemala, Honduras, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Meksika, Nikaragua, Panama, Paraguay, Peru, Şili, Uruguay ve Venezuela İspanya Krallığı'ndan, bölgedeki Brezilya ise Portekiz Krallığı'ndan bağımsızlığını kazanmıştır. İspanyol egemenliğine karşı bağımsızlık hareketleri İspanya Krallığı'nın Napolyon Savaşları sırasında Fransa İmparatorluğu'na karşı verdiği mücadele sırasında koloni yönetimindeki zafiyeti nedeni ile başlamıştır.

İspanyol egemenliğinden bağımsızlık hareketlerine Latin Amerika'ya yerleşen İspanyol göçmenlerin soyundan gelen kişiler (kreoller) öncülük etmiş ve bu süreçte kıta yerlilerinin ve melezlerin desteği alınmıştır. Kurtarıcı adı verilen liderlerin (libertador) toprak zengini ailelerden geldikleri, bir kısmının İspanya'da eğitim almış oldukları ve bölgedeki İspanyol ordusunda subay olarak hizmet verdikleri bilinmektedir. Kuzey Amerika ve Fransız Devrimleri bağımsızlık fikrinin gelişmesinde etkili olmuştur. Brezilya'nın Portekiz'den bağımsızlık kazanması İspanyol sömürgelerinin bağımsızlık sürecinden farklı gelişmiştir. Fransa İmparatoru Napolyon Bonaparte'ın Portekiz'i ele geçirmesi ile birlikte, Portekiz Kraliyet ailesi Brezilya'ya kaçmış ve 1821 yılına kadar burada kalmıştır. Portekiz Kral Naibi Prens VI. João (Dom João) 1815'te Brezilya'yı sömürge statüsünden çıkarmış ve Portekiz'e bağlı bir krallık haline getirmiştir. VI. João, Portekiz'e kral olarak geri dönünce oğlu Pedro Brezilya'da Kral Naibi olarak kalmıştır. Pedro, 1822 yılında Brezilya'nın bağımsızlığını ilan ederek ilk imparator olmuştur. Böylece Portekiz kurumları Brezilya'ya doğrudan aktarılmış ve bölge bir bütün halinde önce İmparatorluk daha sonra (1889) Cumhuriyet yönetimine geçmiştir.

İspanya Krallığı Latin Amerika kolonilerindeki egemenliğini, Genel Valilik (Virreinato) adı verilen idari birimler aracılığı ile sürdürmüştür. Bu kolonyal idari birimler ilk olarak İspanyollar tarafından oluşturulmuş ve daha sonra diğer imparatorluklar tarafından kullanılmıştır. Hindistan'da da önce İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası tarafından atanan genel valiler (governor general) 1857 yılından itibaren İngiliz tacını temsil eden genel valilik (viceroyalty) sistemine dönüşmüştür. Sonuç olarak, Latin Amerika'nın ve Hint Alt kıtasının, siyasal ve ekonomik kurumları üç yüz yıldan fazla bir süre boyunca sömürgeci yönetim tarafından şekillendirilmiştir. Kolonyal mirasın bu ülkelerin siyasal ve sosyal gelişmelerinde çoğunlukla olumsuz etkileri olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hint Alt Kıtası, Latin Amerika, Koloni Mirası, Siyasal Kurumlar, Karşılaştırmalı Siyaset.